

RAPPORT

2. december 2019

FORSVAR OG FORBEHOLD

– ET CASESTUDIE AF DANSKE HOLDNINGER

Kontakt:

Forskningschef, Catharina Sørensen

+45 21 54 88 21

cas@thinkeuropa.dk

RESUME: Tal fra Tænketanken EUROPAs seneste, repræsentative meningsmåling, foretaget af YouGov i januar 2019, viser, at mange danskere ønsker at bevare EU-forsvarsforbeholdet samtidig med, at de gerne vil deltage i et tæt og forpligtende forsvarssamarbejde i EU. I denne rapport sættes fokus på dette paradoks i mange danskeres tilgang til det europæiske forsvarssamarbejde. Med udgangspunkt i tre målrettede borgermøder går rapporten i dybden med de tanker og associationer, som "forsvarsforbehold" og "forsvarssamarbejde" vækker blandt danskere.

Borgermøderne afslører fire primære grunde bag opbakningen til forsvarsforbeholdet: 1) At forsvarssamarbejde i EU ikke er nødvendigt, da Danmark er medlem af Nato; 2) at afskaffelse af forsvarsforbeholdet vil gå ud over Danmarks suverænitets; 3) at mere forsvarssamarbejde i EU fører til mere krig og sætter danske soldaters liv på spil; og 4) at forsvarssamarbejde i EU vil være en økonomisk byrde.

Samlet set antyder borgermøderne, at det ovennævnte paradoks kan forklares ved, at mange danskere generelt er positive over for såvel EU-samarbejde som forsvarssamarbejde, men bekymrede for at miste dansk suverænitets ved at kunne blive tvunget i krig for EU. Stort set alle deltagerne associerer EU-forsvarssamarbejde med suverænitetsafgivelse, og flertallet forventer, at Danmark mister kontrollen med sit eget militær ved en ophævelse af forbeholdet. De holdninger til forsvarsforbeholdet, som kommer til udtryk under borgermøderne, viser, at faktisk viden om EU's forsvarssamarbejde overvejende er lav. Rapporten afsluttes med at skitsere en række konkrete oplysningsbehov, der kan kvalificere og nuancere den danske debat om forsvar og forsvarsforbehold.

HOVEDKONKLUSIONER:

- Tre borgermøder viser, at modstand mod at afskaffe det danske EU-forsvarsforbehold primært er koblet op på to forhold: a) EU-samarbejde om forsvar er ikke nødvendigt, da Danmark er Nato-medlem, og b) EU-samarbejde om forsvar indebærer suverænitetsafgivelse.
- EU's forsvarssamarbejde består i deltagernes optik alene af EU-operationer i tredjelande. Forsvarssamarbejde om militære kapaciteter og andre integrationsmæssige tiltag er ikke på radaren.
- Der er en meget udbredt opfattelse af, at Danmark kunne blive tvunget i krig af EU, hvis vi opgiver forsvarsforbeholdet.
- Ni ud af ti deltagere i borgermøderne sammenkobler deltagelse i EU's forsvarssamarbejde med afgivelse af dansk suverænitet, mens deltagelse i Nato ikke giver de samme konnotationer.
- Mange deltagere er bekymrede over for ydre trusler mod Europa og Danmark, herunder fra Rusland og store migrationsbølger, og det får flere til at se et større behov for EU i dag end tidligere.
- Tvivl om Nato-samarbejdets tilstand er ikke udbredt, men fører ligeledes til større åbenhed over for deltagelse i EU's forsvarssamarbejde.
- Modstand over for at afskaffe forsvarsforbeholdet hænger i meget lav grad sammen med faktisk viden om EU's forsvarssamarbejde.
- Generelt er vidensniveauet om EU's forsvarssamarbejde meget lavt.
- Mere viden overbeviser ikke de mest kritiske deltagere. Men dem, der i forvejen er EU-positive, er åbne over for at ændre holdning.

Om projektet "Forsvar og forbehold"

Muligheden for en bred, nuanceret og kvalificeret debat om det danske EU-forsvarsforbehold afhænger af en grundig forståelse for det paradoks, der på den ene side gør mange danskere åbne over for et tættere forsvarssamarbejde i EU og skeptiske over for at afskaffe forsvarsforbeholdet.

Som et skridt på vejen i dette arbejde afholdt Tænketanken EUROPA i november 2019 tre borgermøder med 27 danskere for at debattere forsvarssamarbejde og forbehold. Deltagerne i borgermøderne var udvalgt af Analyseinstituttet YouGov, så de repræsenterede det skitserede paradoks. Det primære udvælgelseskriterie var derfor danskere, der er imod at afskaffe forsvarsforbeholdet. Denne rapport gennemgår de argumenter, der kom frem i debatten. Rapporten præsenteres på to minikonferencer i Odense og København i december med deltagelse af politikere og eksperter på forsvarsområdet.

Projektet er støttet af Europa-Nævnet.

Forsvarsforbeholdet er en hæmsko for Danmark i en usikker tid. Sådan lød meldingen fra daværende statsminister Lars Løkke Rasmussen i debatten op mod Folketingsvalget den 5. juni 2019. Løkke lovede derfor en folkeafstemning om forsvarsforbeholdet i den næste valgperiode.¹ Løkke vandt ikke valget, og afstemningen kommer næppe de kommende år. I oktober sagde statsminister Mette Frederiksen, at hun "ser intet behov for, som tingene står nu, en afstemning om forsvarsforbeholdet ... Som jeg ser situationen i dag, så fungerer det ret godt for Danmark. Vores primære forsvarspolitiske alliance er Nato. Det skal det i mine øjne blive ved med at være."²

Ikke desto mindre vil statsministeren jævnligt blive konfronteret med spørgsmål om det mere end et kvart århundrede gamle forbehold – det være sig foranlediget af meldinger om Natos "hjernedød" fra den franske præsident Emmanuel Macron, af et voksende antal sager hvor forbeholdet blokerer for danske mærkesager,³ af pres fra danske virksomheder, der frygter at blive forbigået i konkurrencen om forsvarskontrakter, eller af globale begivenheder, der påvirker trusselsbilledet.

En dansk EU-folkeafstemning er ingen sag at tage let på. Ud over for inkarnerede EU-tilhængere og -modstandere, som udgør et mindretal i Danmark, er et emne som europæisk forsvarssamarbejde i sagens natur komplekst at tage stilling til, ligesom konsekvenserne af et folkeafstemningsresultat for dansk EU-politik kan være vidtgående og langvarige. Ej heller vil en afstemning om at afskaffe forsvarsforbeholdet være en let sag for regeringen at vinde. Stort set alle meningsmålinger peger på, at et flertal af danskerne vil beholde forbeholdet, og selv om marginen mellem nej og ja er skrumpet de senere år, viser erfaringer fra tidligere EU-folkeafstemninger, at holdningsudviklingen typisk går i euroskeptisk retning, når først afstemningen er udskrevet.

Ikke desto mindre afslører tal fra Tænketanken EUROPAs seneste, repræsentative meningsmåling, foretaget af YouGov i januar 2019, et paradoks i mange danskeres tilgang til europæisk forsvarssamarbejde: De vil bevare EU-forsvarsforbeholdet, samtidig med at de vil deltage i et tæt og forpligtende forsvarssamarbejde i EU. Forholdet er illustreret i figur 1 nedenfor.

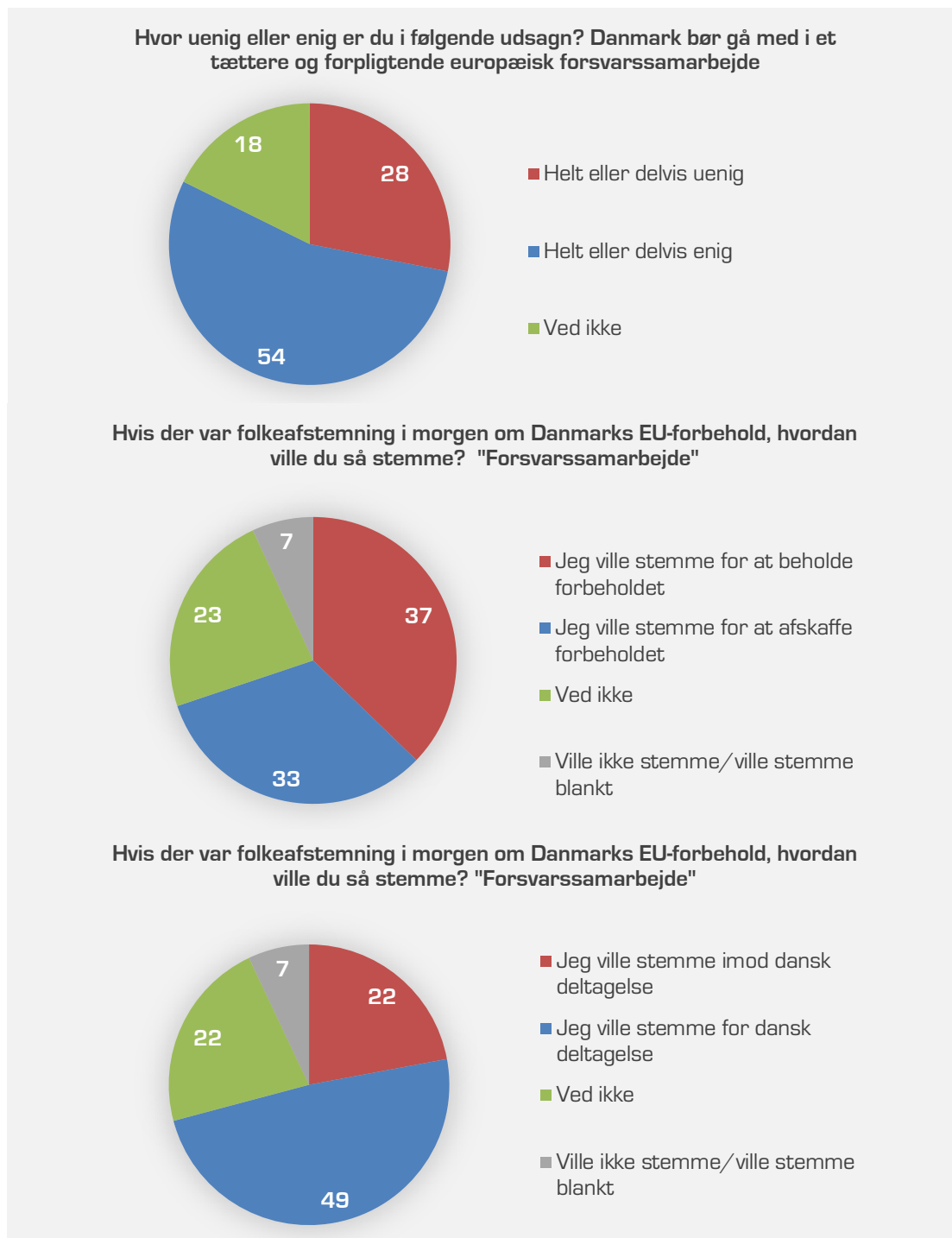
¹ Statsministeren vil have en folkeafstemning om forsvarsforbeholdet efter valget, DR, 15. maj 2019, <https://www.dr.dk/nyheder/politik/folketingsvalg/statsministeren-vil-have-folkeafstemning-om-forsvarsforbeholdet-efter>.

² Mette Frederiksen åbner for folkeafstemning om EU-forbehold, Jyllands-Posten, 18. oktober 2019, <https://jyllands-posten.dk/indland/ECE11695664/mette-frederiksen-aabner-for-folkeafstemning-om-euforbehold/>.

³ Kraftig stigning i aktiveringer af forsvarsforbeholdet, notat, Tænketanken EUROPA, 2019, <http://thinkeuropa.dk/politik/kraftig-stigning-i-aktiveringer-af-forsvarsforbeholdet>.

Figur 1: Det danske paradoks

Danskerne vil ikke af med forsvarsforbeholdet, men gerne deltage i et tættere og forpligtende europæisk samarbejde på området.

Kilde: YouGov for Tænketanken EUROPA, januar 2019.

Faktisk vil der – hvis der var folkeafstemning om forsvarsforbeholdet uden nogen som helst forudgående kampagne – være stemning for et opgør med forbeholdet, hvis bare der står deltage/ikke deltage, snarere end at afskaffe/beholde, i afkrydsningsboksen. I så fald ønsker 49 pct. nemlig at deltage, og 22 pct. ikke at deltage, jf. figur 1.

Udviklingen af EU's forsvarssamarbejdet går under radaren

Efter en ganske sløv start er et tættere europæisk forsvarssamarbejde i disse måneder og år ved at tage fart i EU-regi. Således oplevede Danmark i 2017 den første integrationsmæssige konsekvens af forsvarsforbeholdet i 14 år.⁴ Det vil sige, at forbeholdet fik betydning for andet end spørgsmålet om dansk deltagelse i en EU-ledet militær operation. Den kom i forbindelse med, at Danmark automatisk blev udelukket fra at deltage i det forstærkede samarbejde, PESCO, som omhandler forhold som fælles træning og øvelser, operationelt samarbejde og ressourcedeling. Alle øvrige EU-lande med undtagelse af Malta og Storbritannien valgte at deltage i PESCO, mens Danmark som konsekvens af forbeholdet automatisk var afskåret fra at deltage.

De kommende år kommer der yderligere fokus på EU-forsvarssamarbejdet. Ét er, at Europa-Kommissionen har foreslået at 22-doble forsvarsmidlerne i det kommende rammebudget, at oprette et generaldirektorat for forsvarsanliggender og at udvikle en egentlig "sikkerhedsunion" i EU. Noget andet er det stadigt voksende politiske pres på Europas ledere om selv at tage vare på egen sikkerhed.

Tysklands udenrigsminister, Heiko Maas, skrev i et svar til Macrons udmelding om Nato's hjernedød, at EU i dag står over for et presserende politisk spørgsmål om hvilken international ramme, der skal etableres for at sikre fred og sikkerhed for Europa nu og fremover. I hans øjne er der behov for et stærkt fællesskabsprojekt til at "revitalisere" Nato.⁵

Hvis Danmarks regering beslutter, at det er i dansk interesse at være en del af forsvarssamarbejdet i EU, vil spørgsmålet være op til danskerne at afgøre. Det skyldes ikke, at der ifølge Grundloven skal være en folkeafstemning, for der vil ikke

---

⁴ Kraftig stigning i aktiveringer af forsvarsforbeholdet, notat, Tænketanken EUROPA, 2019, <http://thinkeuropa.dk/politik/kraftig-stigning-i-aktiveringer-af-forsvarsforbeholdet>.

⁵ Security for Europe, Heiko Maas, 2019, <https://www.auswaertiges-amt.de/en/newsroom/news/maas-security-for-europe/2265218>.

være tale om suverænitetssafgivelse i henhold til §20, men derimod en politisk accept af, at de danske forbehold ikke ophæves uden først at spørge befolkningen.⁶

Denne rapport indikerer, at mange danskere på nuværende tidspunkt hverken er, eller føler sig, særlig godt klædt på til at tage stilling på et oplyst grundlag. I det følgende kommer vi derfor rundt om danskernes skepsis på EU-forsvarsområdet. Der er ikke tale om et repræsentativt udpluk af EU-holdninger, men derimod om en befolkningsgruppe, der specifikt er skeptiske i forhold til at røkke ved forsvarsforbeholdet.

Metode

Projektets tilgang er inspireret af fokusgruppemetoden: Gennem kvalitative dialogmøder med en mindre kreds af udvalgte borgere (8-10 deltagere i hvert møde) spørges der ved hjælp af en semistruktureret interviewguide ind til forskellige aspekter af samarbejdet og gås i dybden med deltagernes svar. Den primære målgruppe er de borgere, der på den ene side giver udtryk for at ville beholde forsvarsforbeholdet, og på den anden side samtidig er åbne over for dansk deltagelse i et tættere og mere forpligtende europæisk forsvarssamarbejde. Derudover var det ønsket at komme i dialog med borgere fra hele landet, der ikke sædvanligvis deltager i debatmøder om EU-emner. Da den repræsentative måling afslørede store forskelle i holdninger til forsvarsforbeholdet afhængigt af køn og alder, blev de tre grupper opdelt i hhv. en unge-gruppe (18-35-årige), en kvindegruppe (+35 år) og en mandegruppe (+35 år). Analyseinstituttet YouGov stod for rekrutteringen og samarbejdede med Tænk tanken EUROPA om udarbejdelsen af den semistrukturerede spørgeguide. For at sikre nok deltagere blev det nødvendigt også at inkludere enkelte deltagere, der helt var imod et EU-samarbejde om forsvar, og for at sikre regional spredning blev møderne afholdt online. Hvert møde varede ca. 1 time og 15 minutter og bestod af mindst 35 spørgsmål, herunder fremvisning af billedmateriale. Deltagerne vidste, at temaet var EU, men ikke at det drejede sig om forsvarssamarbejde. Af hensyn til deltagernes anonymitet optræder de under opdigtet fornavn i denne rapport. YouGov er bekendt med deltagernes rigtige navne.

⁶ Kan Danmark afskaffe sine fire forbehold uden en folkeafstemning, EU-oplysningen, 2019, <https://www.eu.dk/da/spoergsmaal-og-svar-folder/kan-danmark-afskaffe-sine-fire-forbehold-uden-en-folkeafstemning>. Her fremgår følgende: 'Afskaffelse af forsvarsforbeholdet, derimod, vil ikke kræve at Danmark overdrager suverænitet. Det skyldes, at EU's forsvarssamarbejde er mellemstatsligt. Når EU beslutter at sende soldater ud på militære opgaver, skal alle medlemslandene være enige om det – og medlemslandene kan i øvrigt selv vælge, om de vil bidrage med soldater til en militær mission. Rent juridisk vil det således kun kræve et simpelt flertal i Folketinget at afskaffe forsvarsforbeholdet. Men der er, som nævnt, en politisk aftale om ikke at tilslutte sig forsvarssamarbejdet, det overstatslige rets-samarbejde eller euroen uden en folkeafstemning.' Tilgået 25. november 2019.

Ud over en fælles modstand mod at afskaffe forsvarsforbeholdet var de 27 deltagere i de tre borgermøder en bredtfavnende skare. De kom fra hele landet: 13 fra Sjælland og øerne (heraf tre fra København), 10 fra Jylland og fire fra Fyn. De var mellem 18 og 69 år og repræsenterede hele spektret i forhold til såvel husstandsindkomst (fra under 100.000 kr. til over 1 million kr.) som uddannelseslængde (folkeskole til lang, videregående uddannelse). Partipolitisk angav flest – 11 deltagere – at have stemt socialdemokratisk ved folketingsvalget i 2019. Fire havde stemt Venstre, 2 Socialistisk Folkeparti, 2 Dansk Folkeparti, 2 Enhedslisten, 2 Konservative, 2 Stram Kurs og 2 Nye Borgerlige. Hver deltagers profil kan ses i et aneks til denne rapport.

Svarene i rapporten er gengivet præcist, som de blev givet, dog med korrektion af visse slåfejl og grammatiske fejl.

Holdninger og viden

Alle deltagerne i de tre borgermøder bakker som udgangspunkt op om det danske forsvarsforbehold og må derfor antages i hvert fald i nogen grad at være skeptiske over for EU's integrationsproces. Seks deltagere (22 pct.) svarer, at de helt er imod medlemskab af EU, mens resten er overvejende positivt indstillede. Opbakningen til dansk EU-medlemskab er primært baseret på et synspunkt om, at samarbejde med landene rundt omkring Danmark er godt, og at EU gavner dansk økonomi. Omvendt går de to primære argumenter imod EU-medlemskab på, at Danmark mister suverænitet, samt at små medlemslande ikke bliver hørt nok i samarbejdet.

Flere deltagere italesætter eksplicit det, at Danmark er et lille land, i argumentationen om EU-medlemskabet. Interessant nok er det et forhold, der trækker deltagerne i modsatte retninger: Stort set lige mange fremhæver Danmarks lille størrelse som en forklaring på, hvorfor EU er en nødvendighed, som på hvorfor Danmark tromles af de store i Bruxelles og derfor bør have mange forbehold eller melde sig ud.

På trods af, at deltagerne som led i udvælgelsen havde indikeret et ønske om at beholde forsvarsforbeholdet, var det ikke alle, der under møderne gav udtryk for at have hørt om forbeholdet. I gruppen med yngre borgere svarede tre ud af ni eksempelvis, at de aldrig havde hørt om forsvarsforbeholdet. Omkring ti procent af de i alt 27 deltagere kunne svare nogenlunde fyldestgørende på diverse vidensspørgsmål om forbeholdet og forsvarssamarbejdet, såsom hvordan EU samarbejder om forsvar, om Danmark har et forsvarsforbehold, om der er andre EU-lande med et lignende forbehold, og om deltagelse i EU's forsvarssamarbejde betyder, at

danske soldater kan tvinges i krig. Ingen deltager var i stand til at svare korrekt på alle spørgsmål. Borgermøderne understreger dermed, som ventet, at forsvarsforbeholdet i dagligdagen ikke er på de fleste borgers radar.

I det følgende er en række dialoger fra de tre borgermøder gengivet i deres helhed for at give et indtryk af deltagerens umiddelbare reaktioner. Til et første spørgsmål om deltagerens bud på, hvad EU's forsvarssamarbejde går ud på, var der ingen i ungegruppen, der kunne svare, mens flere i kvinde- og mandegrupperne havde ganske præcise bud. Som det også beskrives senere i denne rapport, har deltagerne dog udelukkende fokus på EU-operationer, når de skal ind på, hvad EU-samarbejdet går ud på, og ikke på øvrige integrationsmæssige forhold.

Mangel på viden om forsvarsforbeholdet og EU's forsvarssamarbejde spiller dog ikke nogen mærkbar rolle ift. deltagerens syn på forbeholdets fremtid, og det afholder ikke flertallet af deltagerne fra at have endog meget stærke holdninger til emnet. Således var der eksempelvis stærkest skepsis over for at afskaffe forsvarsforbeholdet i ungegruppen.

Moderator: Ved I, hvordan EU samarbejder omkring forsvar? Kan I give et par eksempler?		
Gruppe 1 - Unge	Gruppe 2 - Kvinder	Gruppe 3 - Mænd
<p>Ronnie Har desværre ingen anelse</p> <p>Janine Jeg aner det ikke</p> <p>Frederik Har heller ingen ide om, hvordan de samarbejder</p> <p>Lucas Jeg ved ikke, hvordan EU samarbejder omkring forsvar</p> <p>Celina Nej</p> <p>Ida Ved det heller ikke.</p> <p>Peter Nej, det kan jeg ikke. Der er vel noget samarbejde omkring grænserne</p>	<p>Bente EU har haft fredsbevarende styrker. EU's lande skiftes til at stille militære styrker til rådighed</p> <p>Lone Jeg ved ikke meget om, hvordan EU samarbejder omkring forsvar</p> <p>Margrethe Danske soldater er med i øvelser med de andre medlemslande.</p> <p>Josefine Jeg ved faktisk ikke så meget om det</p> <p>Anne De samarbejder om forskellige patruljeringsopgaver, fredsbevarende opgaver</p> <p>Susanne De deltager i fredsbevarende operationer</p> <p>Camilla EU's værktøjskasse til hurtig reaktion, noget med kampgrupper. Fælles øvelser,</p>	<p>Karsten Nej</p> <p>Henrik Meget begrænset ift. de faktuelle militære styrker.</p> <p>Thomas Underretninger</p> <p>Morten Nej, egentlig ikke</p> <p>Jens Jeg tror, der er fælles militærøvelser, fx i de baltiske lande</p> <p>Jørgen Der er jo lige taget initiativ til en fælles styrke til bevogtning af grænserne, som medlemslandene kan trække på. Men for nuværende er der ikke rigtigt noget samarbejde, det foregår i Nato.</p> <p>Det er Nato, der har styrker i de baltiske lande</p> <p>Søren Ikke konkret, nej</p> <p>Jeppe</p>

	fredsbevarende opgaver og patruljering Anette Det er vel noget om sikkerhed og om fælles øvelser Lisa Enig med Margrethe og fredsbevarende opgaver	De samarbejder om sikkerhedspolitik, bevare fred og forebygger konflikter. Om de så reelt set gør det er noget helt andet...
--	--	--

På tværs af grupperne er det de fleste, der er bekendt med, at Danmark har et forsvarsforbehold. Som nedenstående flow viser, har flertallet af deltagerne også en god forventning om, at forsvarsforbeholdet i vid udstrækning indebærer fraværet af dansk deltagelse i EU-operationer.

Moderator: Prøv at beskrive for mig, hvad forsvarsforbeholdet går ud på.		
Gruppe 1 - Unge	Gruppe 2 - Kvinder	Gruppe 3 - Mænd
Janine Jeg kan godt huske forbeholdene, men jeg kan ikke huske, hvad de går ud på Lucas Danmark deltager ikke og finansierer ikke militære operationer i EU Ronnie Jeg er ikke helt inde i det... men det betyder, at vi ikke bidrager til det Frederik At vi ikke deltager eller i hvert fald ikke er tvunget til det, i det som anligger vores forsvar Celina Noget med at Danmark ikke deltager Ida Vi kan ikke deltage i militære EU-operationer Ditte Noget med at Danmark ikke deltager i aktioner mod andre lande.	Josefine Det ved jeg ikke Anne Vi deltager ikke i EU militære opgaver, vi sidder IKKE med i Ministerrådet når der diskuteres forsvarspolitik Margrethe At man ikke deltager i piratbekæmpelsen. Vi deltager under Nato-flag. Anette Mon det er, at vi kan sige nej til visse aktioner? Maria Det betyder at vi ikke skal indgå som alle andre EU-lande Susanne Danmark deltager ikke i militære operationer, finansiere ikke og stiller hverken soldater eller isenkram til rådighed. Danmark deltager i civile operationer Lone Forsvarsforbeholdet er noget med ikke-deltagelse i militære operationer Bente Danmark er ikke med i at træffe beslutninger på forsvarsområdet, Danmark stiller heller ikke op med soldater og udstyr. Lisa	Jørgen At Danmark ikke vil forpligtige sig til at deltage i en fælles EU-militærstyrke, men holder sig til Nato Henrik Militær suverænitet Jens At EU ønsker et øget forsvarssamarbejde, hvor de enkelte lande skal afgive militær suverænitet til EU Karsten Det kan jeg ikke i detaljer. Det har jeg ikke sat mig godt nok ind i, til at gøre. Søren Vi deltager ikke i det EU-arbejde, der handler om forsvarsområdet Morten Danmark deltager ikke i militære operationer, betaler intet bidrag eller stiller med soldater Jeppe Danmark deltager ikke i dele af EU's sikkerhedspolitik, deltager ikke i EU's militære operationer og finansierer dem ikke, og leverer heller ikke soldater og isenkram til EU-ledede konfliktområder

	Er lidt i tvivl, mener det er noget med, at vi ikke deltager i opgaver i andre EU-lande Camilla Vi skal ikke stille op til EU-operationer	
--	--	--

To af deltagerne, Henrik og Jens, bringer "suveræniteten" på banen, som svar på hvad forsvarsforbeholdet går ud på, og som denne rapport viser, er ønsket om at bevare Danmarks selvstændighed et helt centralt element i opbakningen til forsvarsforbeholdet. En afskaffelse af forsvarsforbeholdet indebærer dog, som ovenfor nævnt, *ikke* suverænitetsafgivelse iht. Grundlovens §20. Men i deltagernes øjne er der ingen tvivl: Direkte adspurgt mener 25 af de 27 deltagere, at der er tale om afgivelse af suveræniteten, hvis Danmark afskaffer forsvarsforbeholdet.

Deltagerne blev også spurgt om, hvor mange andre EU-medlemslande, der har et forsvarsforbehold. To ud af de 27 deltagere svarer (korrekt), at det kun er Danmark. En håndfuld svarede "en del lande", mens resten er i tvivl.

Da deltagerne får informationen om, at Danmark er det eneste land med forsvarsforbehold, lader det til at vække følelser som stolthed og glæde snarere end bekymring, som nedenstående dialoger viser. Det, at gå enegang i EU, opfattes som noget positivt blandt forsvarsforbeholdets støtter.

Moderator: Det er sådan, at Danmark er det eneste EU-medlemsland, der har et forsvarsforbehold. Hvad tænker I om det?		
Gruppe 1 - Unge	Gruppe 2 - Kvinder	Gruppe 3 - Mænd
Frederik Det skal vi forsat være ;-) Celina Vi er nok bare mere fornuftige end de andre så Ditte Det skal vi blive ved med Sandra Jeg tænker, at der må være en grund til, at vi er de eneste. Og det er ikke nødvendigvis positivt Janine Så er vi nok klogere end de fleste Ronnie Det er super.... men unødvendigt, da vi skal ud af EU! Frederik	Lone Både og. Ikke specielt stolt af det i bund og grund Bente At det er godt kæmpet Danmark Margrethe Det har vi heldigvis lov til. Lisa Helt ok for mig, vi er et lille land, som ønsker at have vores forsvarsforbehold Josefine Det er på sin vis sejt Anne Det har jeg det helt fint med. Vi har en aftale om at kunne bruge Europol til politiarbejde,	Thomas Fint Henrik Fedt! Karsten Ikke noget særligt Jeppe Wow. Det er modigt tænker jeg... Søren Det er helt fint Morten Så er vi åbenbart de klogeste Jens Udmærket, vi er også de eneste, der har forbehold omkring ejerforhold af sommerhuse

<p>Danmark er da det klogeste land og symboliserer også, at vi ikke bare er medløbere</p> <p>Peter Synes også vi skal blive ved, med mindre der er store ulemper ved at være udenfor</p>	<p>og vi deltager i civile operationer, det er nok til mig</p> <p>Lisa Helt enig Anne</p> <p>Susanne Jeg synes, det er stærkt, at Danmark ikke råt for usødet æder alt, der kommer fra EU.</p> <p>Josefine Enig med Anne</p> <p>Camilla Tænker ikke noget specielt om det. Men det kan måske blive svært at fastholde</p> <p>Maria Det er ikke afgørende for, om jeg er enig eller uenig, bare fordi vi er det eneste land</p> <p>Anette Jeg tænker, at selv om vi er et lille land, kan vi sagtens have en stor stemme og sige fra overfor de andre store lande. Jeg er også kun 1,60 og har en stor stemme :D</p> <p>Anne :)</p>	<p>Jørgen Det er vist ikke rigtigt, for både Sverige og Irland er formelt neutrale lande. Men derudover synes jeg, det var et godt og nødvendigt skridt i den konkrete situation.</p>
---	---	--

Bortset fra i mandegruppen er ingen af deltagerne klar over, at dansk deltagelse i EU's forsvarssamarbejde ikke betyder tvungen deltagelse i EU's militære operationer, og dermed at Danmark ikke vil kunne tvinges til at sende soldater i krig. I kvinde- og ungegrupperne er det en opfattelse, der i høj grad gennemsyrrer holdningerne til forsvarsforbeholdet. Her vil mere oplysning formentlig kunne påvirke en del borgere. De fleste deltagere reagerer således overrasket og positivt på at høre, at Danmark selv uden forbehold ikke kan tvinges med i en forsvarsaktion. I gruppen af yngre borgere indikerer halvdelen, at oplysningen ligefrem kan ændre deres skeptiske holdning til forbeholdet (se dialog i afsnittet om suveræniteten nedenfor).

Blandt andre deltagere bidrager manglende tillid til Folketinget, herunder forventningen til, at politikerne, hvis de kan, vil forsøge at omgå reglerne, dog til, at forbeholdet under alle omstændigheder ønskes fastholdt. Som Morten udtrykker det: "Når forbeholdet først ryger, så er det ikke længere befolkningen, der bestemmer næste skridt frem mod en fælles EU-hær, men Folketinget og det skal de ikke."

Moderator: Vidste I, at det er sådan, at landene i EU ved hver enkelt sag skal tage stilling til, om de vil deltage i en forsvarsaktion eller ej? Man er altså ikke automatisk med i hver aktion. Hvad tænker I om det?		
Gruppe 1 - Unge	Gruppe 2 - Kvinder	Gruppe 3 - Mænd
<p>Peter Nej vidste ikke det</p> <p>Lucas Nej vidste det ikke</p> <p>Ronnie Jeg tænker ud af EU!</p> <p>Ditte Nej</p> <p>Janine Nej, det vidste jeg ikke, men jeg er da positiv over at få det af vide.</p> <p>Ida Nej</p> <p>Celina Enig Ronnie!</p> <p>Frederik Vidste det ikke, men går man med i forsvarsdelen, er der som regel altid lusket noget ind ad bagdøren, så man måske på et senere tidspunkt bliver helt og aldeles forenet med militæret</p> <p>Peter Det er jo godt nok, så kan vi jo selv afgøre hvad vi vil</p>	<p>Lone Dagens gode nyhed</p> <p>Margrethe Det er en god aftale.</p> <p>Anne Jamen det er herligt, men det ændrer ikke min holdning</p> <p>Susanne Det synes jeg lyder meget fornuftigt.</p> <p>Bente Bøvlet</p> <p>Lone God aftale</p> <p>Lisa Vidste jeg ikke, men god aftale</p> <p>Lone En demokratisk god aftale</p> <p>Anette Det synes jeg er helt godt, så kan man hjælpe der, hvor man ved at man er stærk og ved, at man kan lave en forskel.</p> <p>Camilla Det vidste jeg ikke forholdt sig sådan, det er da demokrati</p>	<p>Henrik Ja</p> <p>Karsten Det ændrer ikke noget for mig</p> <p>Jens Det bliver sikkert omgået</p> <p>Jepp Ja, og det synes jeg er det helt rigtige</p> <p>Thomas Ja</p> <p>Morten Det vidste jeg godt, men når forbeholdet først ryger, så er det ikke længere befolkningen der bestemmer næste skridt frem mod en fælles EU-hær, men Folketinget og det skal de ikke</p>

Holdninger til forsvarssamarbejde i EU

Deltagernes spontane reaktioner på et "europæisk forsvarssamarbejde" bekræfter, at det er et område, der som udgangspunkt er mødt med skepsis (deltagerne er som nævnt udvalgt ud fra deres ønske om at bevare forsvarsforbeholdet). Langt de fleste, der har et bud på, hvad europæisk forsvarssamarbejde går ud på, bringer billedet om en EU-hær på banen og situationer, hvor Danmark ikke længere har kontrol over egne styrker. Det faktiske EU-samarbejde handler om både operationer og anden forsvarsmæssig integration, som eksempelvis samarbejde om militære kapaciteter, men det er som nævnt udelukkende operationerne, deltagerne refererer til.

Moderator: Hvad tænker I på, når jeg siger 'europæisk forsvarssamarbejde'?		
Gruppe 1 - Unge	Gruppe 2 - Kvinder	Gruppe 3 - Mænd
<p>Frederik EU-hær – negativt - overstatsligt</p> <p>Ronnie Ved jeg ikke helt, kan være mange ting</p> <p>Ditte Forsvar</p> <p>Janine Jeg har det som Ronnie, jeg ved ikke helt, hvad jeg mener</p> <p>Celina At vi skal stå sammen, hvis der kommer en trussel??</p> <p>Peter Et forsvarssamarbejde på tværs af grænser. Men ikke stærkt nok til at gøre noget, hvis andre stærke (Rusland, Kina, USA) ville os noget ondt.</p> <p>Lucas Tænker negativt. Det vil give EU for meget mulighed at søge nationale interesser. Hvilket det ikke burde.</p> <p>Frederik Danmark er dækket ind med Nato</p> <p>Ditte Jeg tænker at Nato er et bedre alternativ</p> <p>Sandra Hovedsageligt kritisk, da jeg ikke er stor fan af krig og militær, og det med at kæmpe andres krige, det har vi set i verdenshistorien, det duer ikke. Men jeg ved heller ikke så meget om det, det er bare min umiddelbare tanke</p> <p>Lucas Nato er bedre helt klart</p> <p>Peter Er enig i at Nato er et bedre alternativ</p> <p>Frederik EU har i forvejen for meget magt...</p>	<p>Margrethe Forsvarsforbehold.</p> <p>Josefine Det tænker jeg også</p> <p>Anne Jeg tænker, at DK kan blive bedt om at sende DK soldater i "krig" eller som fredsbevarende styrker</p> <p>Lisa Vores forsvarsforbehold</p> <p>Lone Uha, først tænker jeg, at et fælles forsvarssamarbejde kunne være godt, men hvad ender det så ikke med?</p> <p>Susanne At Danmark grundet forbeholdene ikke deltager i EU's militære operationer, og ikke finansierer disse og ikke stiller soldater og isenkram til rådighed</p> <p>Maria Jeg tænker, vi skal beholde forsvarsforbeholdet, da vi ikke skal smide flere penge efter militære operationer rundt i verden</p> <p>Anette Tænker at vi som Europa skal hjælpe i andre lande, som er hærget af krig.</p> <p>Lone Fælles hær?</p> <p>Bente Ja dejligt vi ikke skal deltage i militære operationer</p> <p>Susanne Jeg synes, det er fornuftigt, at vi ikke har en europæisk fælleshær, men at hvert medlemsland bestemmer over egne militære styrker</p> <p>Camilla Tænker Nato, fælles europæisk hær</p> <p>Bente Hær, fælles beslutninger</p> <p>Josefine</p>	<p>Jørgen Et fransk stunt.</p> <p>Søren Oprettelse af en "EU-hær"</p> <p>Karsten En fælles EU-hær, eller at EU-landene går sammen om militær indgriben</p> <p>Henrik Macron og Merkel som feltmarskaller - væmmelig tanke.</p> <p>Morten En fælles hær som skal beskytte EU ydre grænser</p> <p>Jens En fælles EU-hær som jeg ikke ville bryde mig om.</p> <p>Jørgen Men hvis USA de fakto trækker sig ud af Nato, så må vi jo finde ud af et eller andet.</p> <p>Thomas Fælles EU-hær</p> <p>Morten Vi kan jo bare levere de 2% af BNP, som vi har forpligtet os til, så trækker USA sig ikke</p> <p>Jeppe Jeg kan ikke se noget forkert i en fælles EU-hær, jeg ville gerne, at vi stod stærkest muligt i et fælles forsvar</p> <p>Jørgen Det kommer meget an på, hvad den EU-hær bliver for noget.</p>

	Jeg synes, det er et meget svært spørgsmål	
--	--	--

I lyset af at alle deltagerne som udgangspunkt ønsker at bevare forsvarsforbeholdet, er det værd at bide mærke i, at enkelte deltagere associerer europæisk forsvarssamarbejde med noget ønskværdigt. Jeppe ser eksempelvis ikke nogen udfordring i en EU-hær, så længe det betyder, at Danmark står stærkest muligt. Anette ser positivt på, at Europa kan hjælpe lande, hvor der er krig.

I det følgende dykker vi ned i de forskellige typer af argumenter, deltagerne bringer på banen hhv. for og imod dansk deltagelse i EU's forsvarssamarbejde. Hver enkelt deltager deler ofte flere af argumenterne, men de er her rangeret i forhold til, hvor ofte de samlet set bliver fremhævet på tværs af grupperne.

Derfor forsvarsskepsis

Borgermøderne afslører fire forskellige typer af argumenter imod at afskaffe forsvarsforbeholdet: 1) Forsvarssamarbejde i EU er ikke nødvendigt; 2) Forsvarssamarbejde i EU går ud over Danmarks suverænitæt; 3) Forsvarssamarbejde i EU fører til mere krig og sætter danske soldaters liv på spil; og 4) Forsvarssamarbejde i EU koster penge. Dertil kommer, at enkelte deltagere helt ønsker Danmark ud af EU og dermed principielt er imod deltagelse i et ethvert EU-samarbejde.

1. argument: Forsvarssamarbejde i EU er ikke nødvendigt

Det hyppigste argument blandt deltagerne imod at afskaffe forsvarsforbeholdet handler kort og godt om, at et forsvarssamarbejde i EU ikke er nødvendigt, da Danmark er medlem af Nato. Samtlige deltagere i mandegruppen refererer til Nato som svar på, hvorfor de ikke ønsker et samarbejde om forsvar i EU. "Nej, vi har Nato" og "Det er svært at se behovet" er den gennemgående reaktion. Samme Nato-reference bruges på tværs af grupperne som svar på et spørgsmål om, hvilket fordele, Danmark ville få med et tættere forsvarssamarbejde med EU. Her er "Jeg kan ikke se nogle fordele. Vi har Nato" også en typisk reaktion.

Der er en gennemgående tillid på tværs af grupperne til, at Nato-samarbejdet er solidt og tilstrækkeligt for Danmark på forsvarsområdet. Opfattelsen af Nato er næsten konsekvent positiv, hvilket står i stærk kontrast til de ganske negative holdninger til EU's forsvarssamarbejde, som flere deltagere deler. Omkring halvdelen af deltagerne i mandegruppen fremhæver dertil risikoen for et svækket Nato som en ulempe ved et tættere forsvarssamarbejde i EU-regi, mens denne bekymring ikke bringes op i de andre to grupper. Mortens svar til spørgsmålet om "ulemper Danmark ville få med et tættere forsvarssamarbejde med EU" udtrykker

denne bekymring, samtidig med at det er et eksempel på, hvordan flere forskellige argumentationer ofte bliver sammenkoblet i holdningen til forsvarsdeltagelse: "At vi mister suverænitet, skal betale flere penge i medlemskab og potentielt sende soldater i krig steder vi ingen interesse har i og svækker Nato yderligere".

Argumentet om, at EU's forsvarssamarbejde ikke er nødvendigt for Danmark, skal også ses i lyset af den førnævnte udbredte opfattelse af, at samarbejdet udelukkende handler om militære operationer i tredjelande. I særligt kvinde- og ungegruppen giver flere deltagere udtryk for, at Danmark i kraft af sin lille størrelse allerede bidrager nok.

Maria

Jeg ønsker ikke et tættere samarbejde. Det er rigeligt vi engagerer os. Vi er et meget lille land og gør allerede meget mere end andre og større lande.

Lone

'Et tættere samarbejde kunne på den ene side betyde fælles front. Desværre tror jeg ikke, at tættere samarbejde betyder andet end, at vi drukner som et lille land'.

Anne

Nej tak, det er fint som det er nu. Danmark deltager i civile opgaver og har adgang til Europol og det er fint for mig, jeg ønsker ikke mere deltagelse

Her spiller småstatsopfattelsen altså ind som et argument imod et tættere europæisk forsvarssamarbejde.

2. argument: Forsvarssamarbejde i EU går ud over Danmarks suverænitet

Ét er, at EU's forsvarssamarbejde ikke opleves som nødvendigt. Noget andet er, at dansk deltagelse opleves som suverænitetsafgivelse. Ønsket om at bevare Danmarks suverænitet udgør klart den største substantielle årsag til, at deltagerne vil fastholde forsvarsforbeholdet. Mange er villige til at acceptere visse ulemper for at værne om suveræniteten. Det er på tværs af alle tre grupper slående, hvorledes dansk deltagelse i Nato-regi ikke opleves som suverænitetsafgivelse, på trods af at 'musketer-eden' i samarbejdets Artikel 5 reelt implicerer danske soldater, mens dansk deltagelse i EU-regi automatisk sammenkobles med suverænitetsafgivelse, selv om det ville foregå på mellemstatsligt grundlag og ikke medføre suverænitetsafgivelse i henhold til Grundlovens §20.

Kvindegruppen blev spurgt, hvorfor Danmark i sin tid indførte forsvarsforbeholdet, og her bragte halvdelen af deltagerne selv suverænitetsspørgsmålet på banen:

Anne

Vi er en nation af "skeptikere", vi vil ikke afgive for meget suverænitet

Maria

Vi er ikke meget for at drukne i EU-regler og miste vores suverænitet

Lisa

Fordi vi ønsker at beskytte vores lille land og det er folket, der har talt, da vi stemte dengang og vi ønsker ikke, at alt skal bestemmes af EU

Lone

Vi vil ikke miste suveræniteten

Susanne

Fordi Danmark ville sikre sig selvbestemmelse på forsvarsområdet

Til et spørgsmål om hvorfor, man ønsker at bevare forsvarsforbeholdet, er hensynet til suveræniteten også den dominerende forklaring. Flere deltagere er i princippet fortalere for at være en del af et større fællesskab, men ønsket om at bevare suveræniteten trumfer disse hensyn. Som nævnt ovenfor mener 90 pct. af deltagerne i borgermøderne, at en afskaffelse af forsvarsforbeholdet indebærer suverænitetsafgivelse.

Susanne

Jeg er klart for forbeholdene. Selvom det koster indflydelse på nogle områder. Forbeholdene sikrer Danmarks selvstændighed. Jeg foretrækker et samarbejde, hvor hvert medlemsland fortsat har egen militærstyrke.

Lone

Jeg er lidt i tvivl, må jeg indrømme. For på den ene side er jeg for at deltage på lige fod med alle andre. EU-fællesskab, én for alle, alle for én. På den anden side er der selvstændigheden, som jeg vægrer mig med at give fra mig

Søren

For forbeholdet - det handler om suveræniteten

Jørgen

Spørgsmålet er så, om det [at afskaffe forsvarsforbeholdet] er en berettiget og fornuftig afgivelse af suveræniteten i den konkrete situation; det er det indtil videre ikke, da der er Nato

Frederik

Jeg er for forbeholdet fordi Danmark selv skal have suveræniteten på dette område...

Henrik

For. Ingen tyske officerer skal have kommando i Danmark.

Opfattelsen af, at forsvarssamarbejde i EU er suverænitetsafgivende, er bundet tæt op på antagelsen om en EU-hær, og at Danmark ikke længere har råderet over sit eget militær. Selv om det ikke er faktisk rigtigt, forventer de fleste deltagere som nævnt, at EU kan tvinge medlemslande til at deltage i EU-ledede operationer. Det blev også afspejlet i en forventning om, at såkaldt neutrale lande i EU, som Sverige og Irland, nødvendigvis står uden for forsvarssamarbejdet (se fx Jørgens svar i dialogboksen på side 11). Forestillingen om EU-hæren vækker mistro, bekymring og modvilje hos flere deltagere:

Jens

Jeg kan ikke forestille mig Danmark i en EU-hær sammen med Tyskland

Lucas

En EU-hær vil skabe en europæisk magt a la Det tysk-romerske rige

Frederik

En hær - der marcherer... får mig til at tænke på kommunisme...

Lone

Jeg er nervøs for om et fælles europæisk forsvarssamarbejde ender med en europæisk fælles hær

Jørgen

[En EU-hær] vil bidrage til at styrke Frankrig. I forvejen stinker EU af fransk bonapartistisk bureaukrati.

Som citaterne viser, giver enkelte deltagere udtryk for mistillid til andre EU-lande i ønsket om at holde sig uden for et tættere forsvarssamarbejde. Frankrig og Tyskland er oftest skydeskiven, samtidig med at en række deltagere fremhæver, at EU kort og godt er blevet for stort og landene for forskellige.

Idet bekymringer for at miste suverænitet er så fremtrædende i deltagernes argumentation for at beholde forsvarsforbeholdet, er det slående, at de primære eksempler, der gives på denne suverænitetsafgivelse – at kunne tvinges i krig, at blive frataget retten til sit eget militær, og at ikke-danske officerer kan bestemme i Danmark – *ikke* er reelle forhold ved EU's forsvarssamarbejde.

Som nævnt ovenfor blev ungegruppen spurgt, om det ændrede noget ved deres holdning til forsvarsforbeholdet, at Danmark ikke ville kunne tvinges til at deltage i militære operationer. Mange var afvisende, men tre ud af otte medgav, at det kunne påvirke deres holdning:

Moderator:

Ændrer det noget ved jeres holdning til forsvarsforbeholdet, når I nu ved at Danmark ikke kan tvinges til aktioner?

Ida

Ja, det synes jeg

Ronnie

overhovedet ikke

Janine

Nej, det gør det ikke. Jeg synes stadig forbeholdet skal være der

Lucas

Nej ikke særlig meget

Ditte

Ja det syntes jeg er godt at vide

Celina

Nej det ændrer intet, som sagt er meget af det signalpolitik, og man kan føle sig tvunget

Frederik

nej det ændrer ingen ting for mig

Sandra

Ja. Jeg tænker at det er en god idé, at der skal tages stilling til det hver gang. Hvis man ikke gjorde det, ville det blive til en automatisk krigsmaskine der bare slår alt ihjel (Overdrivelse fremmer forståelse)

Det lader med andre ord til, at en række suverænitetsbekymringer bunder i manglende viden på området, men også at de flestes holdninger er ganske rodfæstede.

3. argument: Forsvarssamarbejde i EU fører til mere krig og sætter danske soldaters liv på spil

I navnlig kvinde- og ungegruppen er der flere deltagere, der kobler forsvarssamarbejde sammen med oprustning. De forbinder med andre ord det at have forsvarsforbehold med en mere fredelig dansk dagligdag og en mulighed for, at Danmark derigennem kan holde sig uden for krig.

Margrethe

For forsvarsforbeholdet. Imod krig, hvis vi kan slippe.

Anne

Jeg kan blive skræmt af tanken om et for tæt EU-forsvarssamarbejde, jeg ville ikke ønske danske soldater i krig for noget der ikke vedrører Danmark.

Sandra

Det er skræmmende, da jeg synes, at med et [tættere forsvarssamarbejde], symboliserer man at man er klar til krig, og det er ikke sundt at gå som land, nation, verdensdel, etc., og altid være klar til krig

Ditte

Vi skal forsat have forbeholdet, så vi ikke er tvunget til at deltage i krig

Lucas

Vi burde beholde forsvarsforbeholdet. Mener ikke at Danmark burde bruge ressourcer og liv på andre landes konflikter

Celina

For forsvarsforbeholdet - jeg synes ikke vi skal deltage, hvis vi kan undgå det.

Janine

Jeg er for forsvarsforbeholdet. Som Celina skriver, så skal vi ikke deltage i krig, hvis vi kan undgå det

Peter

Vi skal ikke tvinges i krig, så vi skal beholde forbeholdet. Men hvad hvis der kommer krig? Hvor ligger Danmark så prioriteret i forhold til beskyttelse?

Associationsmønstret bekræfter igen billedet af, at "forsvarssamarbejde i EU" primært er noget, deltagerne sammenkæder med militære missioner, og at der er stor mangel på viden om, at Danmark heller ikke uden forbeholdet ville kunne tvinges til at sende soldater til disse missioner.

Risikoen for danske soldaters liv, hvis forsvarsforbeholdet ophæves, blev eksplicit fremhævet af flere deltagere:

Anne

Jamen jeg kan ikke se formålet når vi allerede har Nato, og jeg ønsker ikke flere danske soldater døde på den bekostning

Maria

Flere forældre der mister deres børn, flere udgifter og så risikerer vi at få flere fjender

Morten

(...) Mange af vores unge mennesker havner [i graven] såfremt hæren skal bruges til at sætte ind i krisesituationer rundt om i verden hvilket jeg ikke ønsker

Som Peters kommentar i dialogen ovenfor viser, er nogle deltagere dog samtidigt opmærksomme på, at Danmark også bør være bedst mulig beskyttet i tilfælde af krig. Men deltagernes generelle opbakning til forsvarsforbeholdet synes på tværs af grupperne at være kædet sammen med en opfattelse af, at Danmark i dag ikke står over for større trusler, der kræver et tættere europæisk forsvarssamarbejde.

4. argument: Forsvarssamarbejde i EU koster penge

Et mindre udbredt argument for at bevare forsvarsforbeholdet handler om forventede udgifter ved at deltage fuldt ud i EU's forsvarssamarbejde. Det blev særligt fremhævet i kvindegruppen, hvor der også var færrest (tre ud af otte), der generelt set var villige til at bruge flere penge på forsvar. Til sammenligning ville otte ud af ni i ungegruppen bruge flere penge på forsvar, og det samme gjaldt fem ud af otte i mandegruppen.

Anne

Jeg er for forbeholdet, da vi allerede er nemlig af Nato og jeg ønsker ikke at give flere penge til EU. Danmark skal selv kunne bestemme

Maria

jeg er for vores forbehold, da vi ikke skal engagere os mere end højst nødvendigt økonomisk

Anne

[En ulempe ved dansk deltagelse er, at] det kommer til at koste penge

Frederik

Ingen [fordele]... EU vil tvært imod suge pengene ud af os så vi kan betale gildet

Samtidig var noget af det, mange savnede oplysning om i forhold til EU's forsvarssamarbejde, hvad pengene går til.

Opbakning på trods

For mange af deltagerne i borgermøderne eksisterer ønsket om at beholde forsvarsforbeholdet side om side med en åbenhed over for ideen om et tættere samarbejde i EU om større sikkerhed. Denne åbenhed er primært bundet op på oplevelsen af en usikker verden og bekymringer for at stå alene. I denne optik opfattes forsvarssamarbejde i EU som en mulig fremtidsforsikring for Danmark. Flere fremhæver specifikt migrationsudfordringen som noget, der gør et tættere forsvarssamarbejde nødvendigt.

Det klassiske pro-europæiske argument om, at Danmark får mere indflydelse ved at ophæve forsvarsforbeholdet og deltage fuldt ud i samarbejdet figurerede derimod ikke som et stærkt argument i debatten.

1. Forsvarssamarbejde i EU hjælper mod de ydre trusler

Deltagernes åbenhed over for ideen om et tættere forsvarssamarbejde i EU kommer klarest til udtryk i starten af møderne, når spørgsmålet stilles inden debatten har drejet sig ind på Danmarks forsvarsforbehold (som alle deltagere i disse borgermøder jo som udgangspunkt er imod). Det er især med referencer til kriser og ydre trusler, at deltagerne ser værdien af et tættere EU-forsvarssamarbejde:

Lisa

Ja, vi skal have et tættere samarbejde, er lidt nervøs for truslen fra Putin

Anette

Ja jeg synes vi skal have et tættere samarbejde, da det kun er godt at vi er mange i krisetider.

Sandra

Jeg ønsker klart mere samarbejde, det hjælper intet at vi står i hvert vores hjørne og råber "jeg vil, jeg vil, jeg vil"

Peter

Jeg synes der skal være et tættere samarbejde. Det kan være i forhold til kriminelle - Vi skal kunne dele så mange oplysninger som muligt. Det kan være i forhold til flygtningestrømmen der potentielt kan komme pga situationen i Tyrkiet/Syrien. Det kan være pga overvågningen fra Rusland og Kina.

I samme dur er der blandt flere deltagere en oplevelse af, at EU de seneste år generelt set er blevet et vigtigere samarbejde for Danmark end tidligere:

Sandra

Jeg synes at EU er blevet mere vigtigt, på den måde at jeg synes at der er kommet mere fokus på globalt sammenhold

Lone

EU er blevet vigtigere på en række områder i min optik. Klima og migration fylder meget i EU, i Europa og også i Danmark

Margrethe

EU er blevet mere vigtig. Vi er nødt til at stå sammen med Europa. Danmark er et lille land.

Søren

Med flygtningekrise og økonomisk krise er EU blevet vigtigere end det var for fx 15 år siden. EU har en vigtig rolle i forholdet til USA og den orange tosse

Jens

EU er blevet vigtigere for DK de senere år. Vi lever af handel med andre lande, derfor kan vi ikke undvære samhandlen med vores partnere i EU. EU har fået mere udenrigspolitisk indflydelse de senere år, særligt efter konflikten mellem USA, Rusland og Kina

Jørgen

EU er blevet mere vigtigt for Danmark, det kan der ikke herske tvivl om. Men det skal hindres i at udvikle sig formynderisk og udemokratisk.

Deltagernes oplevelse af, at EU-samarbejdet er blevet vigtigere for Danmark, kan hænge sammen med, at mange samtidig oplever, at der disse år er udefrakommende trusler mod Danmark og Europa. Langt de fleste deltagere svarer bekræftende på, at de oplever udefrakommende trusler, og at det er noget, der bekymrer dem. Rusland og flygtninge/migrantspørgsmål fremhæves af flest deltagere som

eksempler på de udefrakommende trusler. Desuden nævnes også den amerikanske præsident Donald Trump, samt frygten for at Danmark rammes af terror.

Trump's præsidentskab har tilsyneladende skabt bekymring blandt nogle deltagere om Nato-alliancens sammenhængskraft fremover. Her opleves EU som et alternativ eller en mulig 'forsikringsordning' for Danmark, og flere er af den opfattelse, at Danmark i tilfælde af krig eller terror vil få brug for et tættere forsvarssamarbejde i EU.

Peter

Alle landene i EU [bør være Danmarks bedste samarbejdspartnere]. Hvis vi ikke har et forsvarssamarbejde i de tilfælde, men i stedet gør tingene på forskellige måder, så kan vi ikke tackle problemerne effektivt.

Jørgen

Hvis Nato svækkes afgørende, så må vi finde ud af noget andet. Men det bliver svært at opnå enighed, fordi EU-landene er så forskellige. En EU-hær [...] bør kun blive aktuel, hvis Nato bryder sammen.

Søren

Med den nuværende præsident er USA utilregnelige og ikke en alliancepart man skal stole på

Jeppe

Ja, manden [Trump] er totalt utilregnelig. Er bange for hvad han kan finde på hvis man uheldigvis kommer til at træde ham over tæerne

Karsten

Så længe Trump står i spidsen, kan man ikke helt regne med USA. Den anseelse USA har haft - den er pist væk med Trump

Margrethe

Trump og Putin sætter en usikkerhed i gang hos mig. Vi må ikke være naive i forhold til disse magtmennesker

Susanne

EU er en fornuftig forsikringsordning for Danmark

Janine

Hvis Rusland kommer og truer os [har vi brug for et tættere forsvarssamarbejde i EU]

Ditte

Kun hvis vi bliver angrebet, eller hvis vi udsættes for terror [har vi brug for et tættere forsvarssamarbejde i EU]

Det samme synes at være tilfældet i forhold til et af de seneste års mest omdiskuterede emner: Migration og flygtninge. I lyset af at de tre borgermøder er sammensat af danskere, der ønsker at bevare forsvarsforbeholdet og dermed i hvert fald på nogle områder er euroskeptiske, er det påfaldende, at flere deltagere specifikt efterspørger et "tættere" samarbejde som svar på migrationsudfordringen.

Lone

[Et tættere forsvarssamarbejde i EU kan] være med til at løse migrationsproblematikken, som puster os i nakken

Celina

Hvis der kommer flere flygtningekriser [bør vi have et tættere forsvarssamarbejde i EU]

17:56

Peter

Hvis der kommer flere flygtninge end vi kan håndtere [bør vi have et tættere forsvarssamarbejde i EU]

Hvis det opleves, at omverdenen kommer tættere på, er der med andre ord noget, der tyder på, at selv fortalere for det danske forsvarsforbehold er klar til et tættere forsvarssamarbejde i EU.

2. Forsvarssamarbejde i EU handler om 'noget-for-noget'

21 af de 27 deltagere i borgermøderne går ind for dansk EU-medlemskab. Enkelte hæfter sig i den forbindelse ved, at medlemskab forpligter, og at det bør betyde, at Danmark også på forsvarsområdet viser ansvar og sammenhold – eller i det mindste, at det kan give udfordringer for Danmark at stå alene tilbage udenfor.

Sandra

Hvis vi beholder forsvarsforbeholdet, kan vi heller ikke forvente at andre vil hjælpe os. Og vi er et alt for lille land til at forsvare os selv.

Margrethe

[Forsvarsforbeholdet kan betyde, at] andre landes soldater dør for os.

Camilla

Hvis de øvrige landes samarbejde bliver stærkere på området og vi for alvor står "alene" kan det give os nogle udfordringer

Maria

Hvil alle lande bidrager på lige fod (procentvis i forhold til indbyggere), så vil jeg være villig til at slække på [forbeholdet].

Over halvdelen af deltagerne i kvindegruppen bringer desuden større indflydelse på banen som en sandsynlig fordel, Danmark ville få ved at deltage i et tættere forsvarssamarbejde i EU. Men det er ikke et argument, som overbeviser nogen. "Vi vil blive hørt, men det opvejer ikke ulemperne", mener Bente. Det skal også ses i lyset af, at flere deltagere gentagne gange giver udtryk for, at Danmarks stemme i EU er for lille til at gøre en forskel.

Kvinder og unge mest skeptiske i meningsmålinger

Repræsentative meningsmålinger viser, at mænd og ældre borgere på landsplan er langt mere tilbøjelige til at ønske at afskaffe forsvarsforbeholdet end kvinder og yngre borgere. Sidstnævnte grupper er samtidig langt mere i tvivl om forbeholdet end resten af befolkningen.

Tabel 1 viser køns- og aldersfordelingen fra Tænketanken EUROPAs seneste kvantitative måling om holdninger til forsvarsforbeholdet fra januar 2019. Som nævnt indledningsvist ønsker 37 pct. af befolkningen på landsplan ifølge denne måling at beholde forsvarsforbeholdet, mens 33 pct. ønsker at afskaffe det. Blandt mænd vil 43 pct. afskaffe det, mod 23 pct. af kvinderne. 20 pct. af de yngste borgere

ønsker afskaffelse, mod 42 pct. af de ældre. En tredjedel af kvinderne, og cirka det samme blandt de yngre vælgere, er i tvivl, mod mindre end 15 pct. af mænd og ældre borgere.

Tabel 1: Hvis der var folkeafstemning i morgen om Danmarks EU-forbehold, hvordan ville du så stemme? (Forsvarssamarbejde)

	Total	Kvinde	Mand	18-29	30-39	40-49	50-59	60-74
Base	1001	498	503	208	209	176	187	220
Jeg ville stemme for at beholde forbeholdet	37%	36%	38%	36%	32%	35%	45%	38%
Jeg ville stemme for at afskaffe forbeholdet	33%	23%	43%	20%	26%	38%	37%	42%
Jeg ville ikke stemme	4%	4%	5%	11%	5%	2%	1%	1%
Jeg ville stemme blankt	3%	4%	1%	4%	4%	3%	1%	3%
Ved ikke	23%	33%	13%	29%	33%	22%	17%	15%

Kilde: YouGov for Tænk tanken EUROPA, januar 2019.

Af de tre borgermødegrupper levede ungegruppen mest op til stereotypen: Her var der generelt set ringest viden om EU's forsvarssamarbejde og forsvarsforbeholdet, samtidig med at der var lav appetit på at overveje at ophæve forbeholdet. Derimod viste kvindegruppen sig at være den, hvor der var størst åbenhed over for et tættere forsvarssamarbejde og i det hele taget over for at genoverveje sine holdninger i lyset af nye argumenter.

Kommunikation om EU's forsvarssamarbejde

En folkeafstemning om forsvarsforbeholdet er ikke noget, flertallet af deltagerne i borgermøderne ønsker, og der delte meninger om, hvorvidt der burde være mere diskussion i medierne om forbeholdet. Især i mandegruppen giver deltagerne udtryk for, at spørgsmålet om Danmarks forsvarsforbehold ikke er et presserende emne. "Det er der ingen grund til at bruge krudt på", som Karsten siger.

En del deltagere ville ikke føle sig godt nok klædt på til at tage stilling til en folkeafstemning om forsvarsforbeholdet. Som nedenstående oversigt fra alle tre grupper viser, er der dog adskillige, ikke mindst blandt modstandere og skeptikere over for selve medlemskabet af EU, der føler, at de har tilstrækkelig viden til at tage stilling. Der er tilsyneladende ingen sammenhæng mellem ikke at kunne svare på, hvordan EU samarbejder omkring forsvar på den ene side, og så at føle

sig klædt på til at tage stilling til emnet på den anden side. Ligeledes fører mangel på viden heller ikke automatisk til åbenhed over for at ville ændre holdning.

UNGE				
<i>Holdning til EU-medlemskab</i>	<i>Identificerer 'forsvar' som et af DK's EU-forbehold</i>	<i>Ved I, hvordan EU samarbejder omkring forsvar? Kan I give et par eksempler?</i>	<i>Ændrer det noget ved jeres holdning til forsvarsforbeholdet, når I nu ved at Danmark ikke kan tvinges til aktioner?</i>	<i>Synes I selv I ved nok til at tage stilling?</i>
Frederik Modstander	Ja	Har ingen ide om hvordan de samarbejder	Nej det ændrer ingenting for mig	Syntes jeg ved nok om EU til at sige NEJ TAK
Ronnie Modstander	Nej	Har desværre ingen anelse	Overhovedet ikke	Jeg ved nok til at vi skal ud af EU
Ditte OK, men...	Ja	Nej	Ja det syntes jeg er godt at vide	Nej
Janine OK, men...	Ja	Jeg aner det ikke	Nej, det gør det ikke. Jeg synes stadig forbeholdet skal være der	Nej, men så har jeg min mand, der kan fortælle mig tingene, så jeg forstår dem
Ida Tilhænger	Nej	Ved det heller ikke.	Ja, det synes jeg	Nej
Peter Tilhænger	Nej	Nej, det kan jeg ikke. Der er vel noget samarbejde omkring grænserne	Ja. Det er kun godt	Nej, jeg ved ikke nok
KVINDER				
<i>Holdning til EU-medlemskab</i>	<i>Identificerer 'forsvar' som et af DK's EU-forbehold</i>	<i>Ved I, hvordan EU samarbejder omkring forsvar? Kan I give et par eksempler?</i>	<i>Uanset om du svarer, at du i dag var for eller imod forsvarsforbeholdet (eller var i tvivl), hvad tror du så, kunne få dig til at ændre holdning til forbeholdet fremover?</i>	<i>Føler I jer generelt klædt godt nok på til at tage stilling til, om Danmark bør bevare eller ophæve forsvarsforbeholdet?</i>
Lisa OK, men...	Ja	Danske soldater er med i øvelser og fredsbevarede opgaver	Intet. Jeg er en tvivler.	Ja vi skal bevare det og opretholde vores suverænitæt
Lone OK, men...	Nej	Jeg ved ikke meget om hvordan EU samarbejder omkring forsvar	Jeg ved ikke lige, hvem der skulle få mig til at ændre holdning. Jeg forbliver nok en tvivler.	Jeg føler mig ikke helt godt klædt på. Jeg ville have brug for at få pindet ud hvad forbeholdet

				helt præcist dækker over
Anne OK, men...	Ja	De samarbejder om forskellige patruljeringsopgaver, fredsbevarende opgaver	Jamen jeg kan ikke se formålet når vi allerede har Nato, og ønsker ikke flere danske soldater døde på den bekostning	Jeg føler mig fint klædt på, og følger med og sætter mig ind i tingene inden jeg stemmer
Bente Tilhænger	Ja	EU har haft fredsbevarende styrker. EU's lande skiftes til at stille militære styrker til rådighed	Danmark for Danmark og så samarbejder vi der hvor det kræves	Nej det er svært hvis ikke man selv følger med
Margrethe Tilhænger	Ja	Danske soldater er med i øvelser med de andre medlemslande.	Større uro i verden.	Nej, ikke godt nok klædt på. Det er et rigtig vanskeligt dilemma.
Susanne Tilhænger	Ja	De deltager i fredsbevarende operationer	Jeg tror ikke, jeg kommer til at ændre holdning, da jeg finder forbeholdene vigtige for Danmarks selvstændig/indflydelse	Ja, jeg har viden nok til at tage stilling. Vi skal beholde forsvarsforbeholdet. Jeg ønsker for at i verden ikke en europæiske fælleshær mm
MÆND				
Morten Modstander	Ja	Nej, egentlig ikke	Intet	Ja, pga. alle de kommentarer der er givet
Henrik Modstander	Nej	Meget begrænset ift de faktuelle militære styrker.	Absolut ingenting.	Deltager jævnligt i Forsvarsakademiets kurser
Jens OK, men...	Ja	jeg tror der er fælles militærøvelser, fx i de baltiske lande	ingenting, jeg holder fast	ja, har tilstrækkelige infoer
Karsten Tilhænger	Ja	Nej	Ikke ret meget, så længe vi har et effektivt Nato	Ja, det handler jo også om mave fornemmelse.

Note: I tabellen er kun de deltagere, der svarede på alle spørgsmålene, inkluderet. "OK, men..." er en betegnelse for holdningen blandt de deltagere, der udtrykte opbakning til medlemskab af EU med adskillige forbehold.

Flere deltagere udtrykker skepsis over for sandsynligheden for at kunne finde troværdig og uafhængig information om et emne som forsvarsforbeholdet. I alle grupper nævnes Forsvarsministeriets hjemmeside dog som et eksempel på et sted, hvor deltagerne ville forsøge at finde troværdig information. EU-oplysningens hjemmeside, eu.dk, nævnes af fire i kvindegruppen og af én i mandegruppen.

Tilgangen til en oplysningskampagne om forsvarsforbeholdet ønskes lagt på "faktuel, korrekt, neutral information om for og imod" (Morten)/"konkrete, sandfærdige og håndfaste informationer (Jens)/"let forståelig, men kort og præcis, info om konsekvenserne ved at opgive forsvarsforbeholdet" (Susanne)/"Fakta om, hvad det reelt betyder for den enkelte borger" (Anette).

I forhold til fokus lægger flere deltagere vægt på, at der skal være oplysning om, hvad det koster at gå fuldt med: "Vær ærlig omkring de økonomiske konsekvenser" (Maria)/"Hvad vores penge går til..., og hvad vi får ud af dem" (Ronnie). Enkelte fremhæver også, at der vil være behov for at tydeliggøre, hvad forskellen er på forsvarssamarbejde i hhv. EU og Nato, og hvordan Danmarks rolle vil være i samarbejdet.

Rundt om paradokset

I denne rapport har vi sat fokus på holdningerne blandt en række af de borgere, der er modstandere over for at afskaffe Danmarks EU-forsvarsforbehold. Borgermøderne kan ikke anvendes til at drage konklusioner om den bredere befolkning, men debatten giver ikke desto mindre anledning til en række observationer, som kan være nyttige i forbindelse med en fremtidig folkeafstemningskampagne. Disse observationer er opsummeret under rapportens hovedkonklusioner ovenfor.

Det indledningsvist nævnte paradoks – at mange danskere tilsyneladende vil have forsvarsforbehold og et tæt EU-forsvarssamarbejde – kan i henhold til borgermøderne forklares ved, at mange danskere generelt er positive over for såvel EU-samarbejde som forsvarssamarbejde, men bekymrede for at miste dansk suverænitæt ved at kunne blive tvunget i krig for EU. I hvert fald er ingen deltagere i borgermøderne tilsyneladende klar over, at EU's forsvarssamarbejde adskiller sig fra dele af det øvrige EU-samarbejde ved ikke at involvere dansk suverænitætsafgivelse i henhold til Grundlovens §20. På trods af en generelt stigende bekymring ift. udefrakommende trusler mod Europa og Danmark opleves EU pt. ikke som en nødvendig aktør på det forsvars- og sikkerhedspolitiske område.

For at imødegå en række misforståelser og myter om forsvarsforbeholdets betydning, som denne rapport viser, skitseres nedenfor nogle konkrete eksempler på oplysningsbehov.

Eksempler på oplysningsbehov:

- EU's forsvarssamarbejde ændrer ikke ved, at hvert land fastholder råderetten over sit eget militær. Danmark kan ikke tvinges i krig for EU, hvis forsvarsforbeholdet ophæves.
- En ophævelse af forsvarsforbeholdet betyder ikke, at Danmark vil skulle overlade mere suverænitet i henhold til Grundlovens §20.
- Danmarks forsvarsforbehold omfatter både militære operationer og integrationsmæssige tiltag.
- Forbeholdet betyder, at Danmark er det eneste land, der ikke kan tilvælge deltagelse i EU's forsvarspolitik eller militære operationer.
- En ophævelse af forsvarsforbeholdet må ventes at have økonomiske konsekvenser for Danmarks bidrag til EU's budgetpost og i form af ressourceforbrug, som bør præciseres.
- Små EU-lande har vetoret på lige fod med store EU-lande.
- Fokus på forskelle mellem EU's forsvarssamarbejde og Nato-samarbejdet – samt på samspillet mellem de to.

Anneks: De deltog i borgermøderne

Deltagernes navne er opdigtede. Analyseinstituttet YouGov, som stod for sammensætningen af borgermøderne, er bekendt med deltagernes rigtige navne.

Ungegruppen:

Peter: 34 år, Aalborg, Logistikkoordinator, lang videregående uddannelse, husstandsindkomst: 600-699.999 kr., Folketingsvalg 2019: V, Holdning til tættere EU-samarbejde om forsvar: Delvis enig.

Celina: 28 år, Albertslund, Chefsekretær, kommunalansat, Gymnasial uddannelse, husstandsindkomst: 300-399.999 kr., Folketingsvalg 2019: Stram Kurs, Holdning til tættere EU-samarbejde om forsvar: Delvis enig.

Frederik: 25 år, Vejle, Studerende, Gymnasial uddannelse, husstandsindkomst: 200-299.999 kr., Folketingsvalg 2019: DF, Holdning til tættere EU-samarbejde om forsvar: Helt enig.

Ditte: 35 år, København, Social- & sundhedsassistent, Kort videregående uddannelse, husstandsindkomst: 400-499.999 kr., Folketingsvalg 2019: A, Holdning til tættere EU-samarbejde om forsvar: Delvis uenig.

Ronnie: 32 år, Vejle, Industritekniker, Mellemlang videregående uddannelse, husstandsindkomst: 500-599.999 kr., Folketingsvalg 2019: DF, Holdning til tættere EU-samarbejde om forsvar: helt uenig.

Ida: 21 år, Roskilde, Pædagogmedhjælper/studerende, Folkeskole, husstandsindkomst: 200-299.999 kr., Folketingsvalg 2019: A, Holdning til tættere EU-samarbejde om forsvar: Delvis enig.

Janine: 34 år, Brøndby, Førtidspensionist, Folkeskole, husstandsindkomst: 400-499.999 kr., Folketingsvalg 2019: SF, Holdning til tættere EU-samarbejde om forsvar: Delvis uenig.

Lucas: 18 år, Faxe, Gymnasielærer, Folkeskole, husstandsindkomst: ved ikke, Folketingsvalg 2019: Nye Borgerlige, Holdning til tættere EU-samarbejde om forsvar: Delvis uenig.

Sandra: 22 år, Odense, Ledig, Folkeskole, husstandsindkomst: Mindre end 100.000 kr., Folketingsvalg 2019: Enhedslisten, Holdning til tættere EU-samarbejde om forsvar: Delvis enig.

Kvindegruppen:

Susanne: 43 år, Odense, Dagplejer, Kort, videregående uddannelse, husstandsindkomst: 700-799.999 kr., Folketingsvalg 2019: A, Holdning til tættere EU-samarbejde om forsvar: Delvis enig.

Anne: 54 år, Halsnæs, Koordinator, Mellemlang videregående uddannelse, husstandsindkomst: 800-899.999 kr., Folketingsvalg 2019: A, Holdning til tættere EU-samarbejde om forsvar: Delvis uenig.

Camilla: 40 år, Køge, Lægeseekretær, Erhvervsfaglig uddannelse, husstandsindkomst: 700-799.999 kr., Folketingsvalg 2019: SF, Holdning til tættere EU-samarbejde om forsvar: Delvis uenig.

Lone: 42 år, København, Førtidspensionist, Gymnasial uddannelse, husstandsindkomst: 200-299.999 kr., Folketingsvalg 2019: A, Holdning til tættere EU-samarbejde om forsvar: Delvis uenig.

Maria: 41 år, Aarhus, Socialpædagog, Kort videregående uddannelse, husstandsindkomst: 700-799.999 kr., Folketingsvalg 2019: A, Holdning til tættere EU-samarbejde om forsvar: Helt uenig.

Josefine: 61 år, Holbæk, Pædagog, Mellemlang videregående uddannelse, husstandsindkomst: ikke oplyst, Folketingsvalg 2019: A, Holdning til tættere EU-samarbejde om forsvar: Helt enig.

Anette: 45 år, Tønder, Gymnasial uddannelse, husstandsindkomst: 600-699.999 kr., Folketingsvalg 2019: C, Holdning til tættere EU-samarbejde om forsvar: Helt enig.

Margrethe: 69 år, Norddjurs, Lærer, mellemlang videregående uddannelse, husstandsindkomst: ikke oplyst, Folketingsvalg 2019: V, Holdning til tættere EU-samarbejde om forsvar: Helt enig.

Bente: 64 år, Ikast-Brande, Afdelingsleder, Kort videregående uddannelse, husstandsindkomst: 500-599.999 kr., Folketingsvalg 2019: C, Holdning til tættere EU-samarbejde om forsvar: Delvis uenig.

Lisa: 58 år, Frederiksberg, Udlejningsassistent, Kort videregående uddannelse, husstandsindkomst: 800-899.999 kr., Folketingsvalg 2019: A, Holdning til tættere EU-samarbejde om forsvar: Helt enig.

Mandegruppen:

Jørgen: 69 år, Albertslund, Biolog, Lang videregående uddannelse, husstandsindkomst: 200.000-299.999 kr., Folketingsvalg 2019: Enhedslisten, Holdning til tættere EU-samarbejde om forsvar: Delvis enig.

Jeppe: 44 år, Struer, Hospitalsansat, Erhvervsfaglig uddannelse, husstandsindkomst: 300.000-399.999 kr., Folketingsvalg 2019: Socialdemokratiet, Holdning til tættere EU-samarbejde om forsvar: Helt enig.

Søren: 40 år, København, Juridisk konsulent, Lang videregående uddannelse, husstandsindkomst: 900.000-999.999 kr., Folketingsvalg 2019: Venstre, Holdning til tættere EU-samarbejde om forsvar: Helt uenig.

Morten: 50 år, Allerød, Direktør, Mellemlang videregående uddannelse, husstandsindkomst: +1MIO kr., Folketingsvalg 2019: Nye Borgerlige, Holdning til tættere EU-samarbejde om forsvar: Helt uenig.

Karsten: 61 år, Nyborg, pensioneret, Erhvervsfaglig uddannelse, husstandsindkomst: 500.000-599.999 kr., Folketingsvalg 2019: Socialdemokratiet, Holdning til tættere EU-samarbejde om forsvar: Delvis uenig.

Henrik: 59 år, Svendborg, Selvstændig, lang videregående uddannelse, husstandsindkomst: +1MIO kr., Folketingsvalg 2019: Stram Kurs, Holdning til tættere EU-samarbejde om forsvar: Helt Uenig.

Thomas: 55 år, Struer, Civil ansat hos politiet, Folkeskole, husstandsindkomst: 500.000-599.999 kr., Folketingsvalg 2019: Socialdemokratiet, Holdning til tættere EU-samarbejde om forsvar: Delvis enig.

Jens: 68 år, Vestjylland, Selvstændig, tidl. Lærer, Mellemlang videregående uddannelse, Folketingsvalg 2019: Venstre, husstandsindkomst: ikke oplyst, Holdning til tættere EU-samarbejde om forsvar: Enig.